

Asia: SMDno-2015-1509; SM047:00/2015

Ehdotus siviilitiedustelua koskevaksi lainsäädännöksi; työryhmän mietintö 8/2017

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Työryhmän kokoonpano ja lausuntoaikataulu

Mietinnön laatineeseen työryhmään on koottu lähinnä ministeriöiden ja muun valtionhallinnon edustajia, joista lisäksi suuri osa on oman työnsä kautta tavalla tai toisella tekemisissä tiedustelun ja/tai rikosten torjunnan kanssa. Sen sijaan työryhmästä on puuttunut perus- ja ihmisoikeusasiantuntemusta, eikä työryhmä myöskään ole tietosuojavaltuutettua lukuun ottamatta kuullut näitä asiantuntijoita. Samoin kansalaisjärjestöjen edustus on puuttunut sekä työryhmän kokoonpanosta että sen kuulemista asiantuntijoista.

Työryhmän mietintö on massiivinen yli 400-sivuinen aineisto. Sen laajuuteen nähden annettu lausuntojen toimitusaika on hämmästyttävän lyhyt.

Sisällölliset ongelmat

Mietinnössä ja tiedustelulakien tähänastisessa valmistelussa lakien tarpeellisuutta on perusteltu erityisesti kansallisen turvallisuuden kannalta. Kansallinen turvallisuus on sinänsä hyväksyttävä perustelu, mutta se on käsitteellisesti ongelmallinen, koska ei ole olemassa yksiselitteistä tulkintaa kansallisesta turvallisuudesta tai esimerkiksi siitä, milloin se on uhattuna. Tulkinnat vaihtelevat tilanteesta ja tulkitsijoista riippuen.

Mikäli siviilitiedustelulaki hyväksyttäisiin esitetystä muodosta, oletettavaa on, että jatkossa kansallista turvallisuutta tulkittaisiin toisin kuin mitä lakia valmistellut hallitus tulkitsee. Tilannesidonnaisuuden lisäksi tulkinnan muutokseen voi vaikuttaa poliittisten voimasuhteiden muutos ja niiden johdosta seuraava huomattavasti laveampi kansallisen turvallisuuden uhkan määrittely.

Lakien tulisi kuitenkin olla mahdollisimman yksiselitteisiä, jotta kansalaiset tietäisivät, milloin heillä on mahdollisuus joutua lain kanssa tekemisiin. Kansallisen turvallisuuden käsite vaatii lainvalmistelun jatkotyössä nykyistä tarkempaa rajausta ja määrittelyä.

Vaikka mietintöön sisältyvän lakiesityksen tietoliikennetiedustelusta siviilitiedustelussa kolmannessa pykälässä on määritelty, mistä kansallista turvallisuutta vaarantavista toiminnoista tietoja saadaan hankkia, ne ovat tulkinnanvaraisia, osa hyvinkin laajasti. Näitä ovat esimerkiksi "vieraan valtion suunnitelma tai toiminta, joka voi aiheuttaa vahinkoa ulko- tai turvallisuuspolitiikalle taikka kansainvälisille suhteille, taloudellisille tai muille tärkeille eduille" ja "kansallista turvallisuutta vakavasti uhkaava kansainvälinen järjestäytynyt rikollisuus".

Tiedustelulaki puuttuisi merkittävästi yksityisyyden suojaan. On kuitenkin kyseenalaista, kyettäisiinkö verkkovalvonnalla saavuttamaan niitä tavoitteita, joita sille on asetettu. Todennäköisempää olisi, että valvontaa ryhdyttäisiin jatkossa lisäämään, kun se on ensiksi saatu hyväksytyksi. Näinhän on tapahtunut esimerkiksi puhelinkuuntelun osalta, jolloin ensimmäisessä vaiheessa poliisi sai oikeuden puheluiden tunnistetietoihin ja myöhemmin puhelinkuunteluun.

Verkkovalvonnalla hankittuja tietoja voitaisiin myös käyttää väärin. Ei riitä, että lakiin kirjataan, että viranomaiset saavat käyttää vain niitä tietoja, joihin oikeudelta on saatu lupa. Tämän täytyy myös toteutua käytännössä, ja siihen sisältyy suuria riskejä. Tiedossa on, että lukuisat poliisit ovat tehneet poliisin rekistereistä heidän työtehtäviinsä liittymättömiä hakuja (esimerkiksi Anneli Auerin ja Mika Myllylän tapaukset).

On perusteltua olettaa, että vastaavaa tapahtuisi myös verkkovalvonnalla hankittuun materiaaliin, vaikka suomalaisten virkamiesten moraalilla onkin korkea. Helsingin huume- ja poliisin entisen päällikön Jari Aarnion tapaus on myös syytä pitää mielessä lain jatkovalmisteluissa. Jos poliisin organisaatiossa on mahdollista useita vuosia harjoittaa rikollista toimintaa, tämä on otettava varoittavana esimerkkinä. Tiedustelutoiminnan julkisuus on kuitenkin huomattavasti pienempi kuin poliisin toiminnan julkisuus, mistä seuraa, että rikollisen toiminnan paljastaminen on vaikeampaa.

Koska tiedustelukeinoilla puututaan voimakkaasti kansalaisten yksityisyydensuojaan ja luottamuksellisen viestin suojaan, tiedustelukeinojen käytön valvonta on toteutettava tehokkaasti ja valvonnan on oltava riippumatonta. Lakiesityksen 24. pykälässä mainitut valvontaviranomaiset, suojelupoliisin päällikkö ja sisäministeriö, eivät täytä riippumattomuusvaatimusta. Mainitussa

pykälässä viitataan myös lakiin tiedustelutoiminnan valvonnasta, mutta kyseisestä laista ei ole lakiesitystä mietinnössä. Esitetyssä muodossa valvontakeinot on määritelty puutteellisesti.

Lisäksi on olennaista, ettei tiedustelulain perusteella kerätyn tiedustelutiedon käyttöalaa laajenneta. Tässä yhteydessä viittaamme siihen, että biometrisen passin sormenjälkirekisterin käyttöaluetta on laajennettu siitä, mikä sen alkuperäinen tarkoitus oli. Tiedustelutiedon käyttömahdollisuuksien laajentaminen on moninkertainen sormenjälkiin verrattuna, ja tämä on välttämätöntä tiedostaa.

Tiedustelulain valmistelussa on useasti korostettu, ettei tietoliikennetiedustelussa kyse ole massavalvonnasta. Näin siitäkin huolimatta, että useat tietoliikenteen asiantuntijat ovat todenneet suunnitelmien tarkoittavan massavalvontaa. Mietintöön sisältyvä lakiesityksen neljännessä pykälässä myös todetaan, että: "Tietoliikennetiedustelun kohdistaminen toteutetaan tietoliikenteen automatisoidun erottelun avulla. Automatisoitu erottelu perustuu 7 tai 9 §:n mukaisessa menettelyssä hyväksytyjen

hakuheitojen käyttöön."

Edellä olevaa lainausta on vaikea tulkita muutoin kuin, että kyse on massavalvonnasta. Ja jos näin ei ole, niin miksi lakiesitykseen ei ole sisällytetty massavalvonnan kieltoa?

Tiedustelulaitokset harjoittavat yhteistyötä toistensa kanssa ja yksi keskeinen yhteistyön muoto on tietojen vaihto. Lakiesityksessä tietoliikennetiedustelusta siviilitiedustelussa ei kuitenkaan lainkaan käsitellä, voidaanko kerätyt tiedot luovuttaa muiden valtioiden viranomaisille. Mikäli tarkoituksena on, että tietojen luovuttaminen on sallittua vain 17. pykälän mukaan vain rikostorjuntaan, olisi kuitenkin yleisen luottamuksen kannalta perusteltua sisällyttää lakiin yksiselitteinen kieltä tietojen luovuttamisesta muiden valtioiden viranomaisille.

Terrorismi esitetään mietinnössä yhdeksi perusteluksi tiedustelulaille. Terrorismia ei kuitenkaan kyetä estämään pelkällä tiedustelulla, sillä voidaan parhaassa tapauksessa estää joitakin terroritekoja. Terroritekojen estäminen on toki tärkeää, mutta terrorismin juuriminen edellyttää syvällisempiä toimia. Terrorismin ehkäisyssä on tärkeää ottaa kokonaisvaltainen lähestymistapa ja puututtava terrorismia ylläpitäviin taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin.

Muita ongelmia

Tiedustelulain perusteluksi mietinnössä mainitaan niin kutsutut kyberuhkat, verkkohyökkäykset ja yhteiskunnan toiminnan kannalta kriittisten verkkopalvelujen lamaannuttaminen. Uhat ovat

reaalisia, mutta on kyseenalaista, millä tavoin niitä voitaisiin torjua tiedustelulailla ja siihen sisältyvillä valvontakeinoilla. Pikemminkin tämän tapaisten uhkien torjumisessa kyse on tietoturvan tasosta kuin tiedustelutiedon puutteesta.

Todennäköistä on, että tiedustelulain hyväksyminen pikemminkin lisää kuin vähentäisi Suomeen kohdistuvia kyberuhkia. Näin siksi, että suomalaisten viranomaisten keräämä tiedustelutieto kiinnostaa muiden maiden tiedustelulaitoksia ja tietoverkosta tiedustelutietoa keräävät laitteet ovat niitä kiinnostavia hakkeroinnin kohteita.

Tietoverkoista tapahtuvaa tiedonkeruuta on lähes mahdotonta kohdentaa niin, etteikö samalla kerättäisi myös ulkopuolisten informaatiota. Tiedusteluviranomaisilla ei ole välttämättä tietoa siitä, minkä operaattorin tai operaattoreiden yhteyttä kohde käyttää. Valvottava kohde saattaa myös olla kirjaston tai muun julkisen tilan yhteiskäytössä oleva päätelaite, jonka käyttäjät eivät voi tietää verkkovalvonnasta.

Tiedustelutiedon lisääminen ei välttämättä lisää tiedustelun tuloksellisuutta. Jotta tuloksia saavutetaan, lisääntyvä aineisto on kyettävä analysoimaan ja asettamaan oikeaan asiayhteyteen. On lukuisia esimerkkejä siitä, että tiedustelulla on ollut tietoa esimerkiksi terrori-iskusta, mutta niitä ei ole otettu huomioon. Viimeisin tapaus on Manchesterissa tapahtunut pommi-isku, jonka epäilystä tekijästä oli varoitettu poliisia. Samoin Anders Behring Breivikin lannoitehankinnat herättivät epäilyjä, mutta asian esille nostaneen virkamiehen esimiehet eivät noteeranneet hänen epäilyjään.

Tiedustelulaissa on tarkoitus säätää, että tiedustelua ei saa kohdistaa tiettyihin ammattiryhmiin, kuten toimittajiin ja pappeihin heidän työhönsä liittyvässä viestinnässä. Papit tiedetään, koska heidät vihitään työhönsä. Toimittajia sen sijaan ovat kaikki toimittajan työtä tekevät. Esimerkiksi kansalaisjärjestön ylläpitämän verkkopalvelun vastaava toimittaja on yhtä lailla toimittaja kuin Ylen päätoimittaja. Ongelmallista on myös erottaa se, mitkä viestit liittyvät toimittajan tai papin työhön ja mitkä heidän työnsä ulkopuoliseen viestintään.

Lahtinen Anni
Suomen Sadankomitea ry